

УДК 355.47:911.9]:341.3(470+477)"2014/..."(045)

<https://doi.org/>

10.15407/ugz2023.03.063

| Саядян А. Я., ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3382-9432>

Посольство Республіки Вірменія в Україні, Київ

Військова географія та географічний фактор у російсько-українській війні

У статті розглянуто військові конфлікти та війни регіонального рівня, що почастишали, а також роль географії в їх підготовці та проведенні. Географічні чинники (розміри території, чисельність населення, особливості рельєфу та ландшафту, гідрології та клімату, лісистість та інші фактори) з давніх-давен враховувалися при плануванні та проведенні військових операцій або освоєнні (захопленні) нових регіонів. Акцентовано увагу на специфічні методи підготовки та проведення військових операцій — географічні інформаційні системи (ГІС) у поєднанні з аерокосмічним зондуванням. Без них не проводяться сучасні війни. Важливість деяких географічних факторів підтверджена конкретними прикладами під час агресії Росії в Україні (2014–2023 рр.).

Ключові слова: військова географія, військовий конфлікт, географічні фактори, геоінформаційні системи (ГІС), Україна.

UDC 355.47:911.9]:341.3(470+477)"2014/..."(045)

| Sayadyan, H. Ya., ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3382-9432>

Embassy of the Republic of Armenia in Ukraine, Kyiv

Military Geography and Geographical Factor in the Russian War in Ukraine

The article draws attention to the increasing military conflicts and wars at the regional level, as well as the role of geography in their preparation and conduct. Military operations always take place in real time and in real space, therefore, the study of the geographical environment is vital for any socially organized structure that has a military organization (armed forces). Geographical factors (the size of territories, population, relief and landscape features, hydrology and climate, forest cover, and other factors) have long been taken into account when planning and conducting military operations or developing (capturing) new regions. In terms of military geography, geographical knowledge of space, and the necessary scale, provides an understanding of contemporary security issues and promotes the idea that such understanding is critical to understanding and managing significant military issues on a local, regional, and global scale. Attention is drawn to specific methods for the preparation and conduct of military operations—geographic information systems (GIS) in conjunction with aerospace sounding. Without them, modern wars are not produced. The importance of some geographical factors is confirmed by specific examples during the Russian aggression against Ukraine (2014–2023).

Keywords: military geography, military conflict, geographical factors, geographic information systems (GIS), Ukraine.

Актуальність теми дослідження

Військова географія виникла одночасно з появою перших спільнот, що потребували оборони від потенційного противника та нападу на нього [1]. Військові дії завжди відбуваються в реальному часі та в реальному просторі, отже вивчення географічного середовища є життєво необхідним для будь-якої соціально організованої структури, яка має військову організацію (збройні сили). Військова справа з роками, з

удосконаленням техніки та професійного розрахунку дедалі більшою і більшою частиною свого змісту та змагання переноситься на мирний час.

Географічні чинники мали вирішальний вплив у ході битв і походів протягом усієї історії, проте географія у військовій справі отримала підвищену увагу лише протягом останніх двох століть. З погляду військової географії, пізнання простору забезпечує розуміння сучасних проблем

безпеки та просуває ідею, що таке розуміння має вирішальне значення для осмислення значних військових проблем на місцевому, регіональному та глобальному рівнях. І в мирний час, і під час війни досягнення успіху військами спирається на теоретичні та прикладні здобутки наук про Землю.

У війнах, при розробці планів нападів чи оборони, завжди враховується географічний фактор через знання географічних наук: геоморфології,

грунтознавства, гідрології, кліматології, ландшафтознавства та інших дисциплін. Особливу роль відіграють картографічні методи, особливо сучасні ГІС-технології. Останні не тільки формують дані про територію проведення воєнних дій, але є необхідним засобом формування напрямків проведення воєнних операцій.

На нашу думку, дослідженням географічного чинника у війнах регіонального характеру останніми роками приділялася недостатня увага.

Виклад основного матеріалу

Однією із сучасних особливостей збройної боротьби полягає в тому, що бойові дії можуть вестись у всіх географічних оболонках на локальних та регіональних просторах земної кулі

(табл. 1). Тому дослідження географічних чинників ведення бойових дій має стати одним із напрямів діяльності військових і науковців-географів.

Таблиця 1. Просторово-часовий розвиток військового мистецтва

	Війни до кін. XVIII ст.	Війни з кін. XVIII до поч. XX ст.	Друга світова війна (1939–1945 рр.)	Війни кін. XX — поч. XXI ст.	Війни майбутнього
Охоплений простір (Military space)	Обмежена сухопутна місцевість та акваторія	Великі наземні, повітряні та водні простори	Величезні території на декількох материках і в світовому океані	Всі основні театри військових дій, космічний простір, інформаційний простір	Всі фізичні сфери життєдіяльності людини, кіберпростір
Характер стратегії (Nature of strategy)	Стратегія «Однієї точки»	Лінійна стратегія переривчастого фронту	Глибока стратегія	Мобільна стратегія, стратегія точкових ракетних ударів	Сетецентрична стратегія
Рішення (Decision)	Місяці	Тижні	Дні	Години	Негайно, миттєво
Дія (Action)	Сезон	Місяці	Тижні	Дні	Години

Рис. 1. Місце військової географії в системі наук

Отже, військова географія виконує помітну роль у посиленні міждисциплінарних досліджень, дозволяє формувати наступальні чи оборонні

стратегії на основі комплексного урахування суспільних та природних чинників, широкого використання інформаційних технологій (рис. 1).

На думку військових географів США Дж. Палка і Ф. Гальгано, суть сучасної військової географії — це використання географічної інформації, інструментів, географічних методів і технологій у вирішенні військових проблем [2]. Йдеться про дослідження у військових цілях, що охоплює союзи держав, театри військових дій, розстановку політичних сил, економічні та військові можливості країн (коаліцій держав), природні умови з погляду їхнього впливу на ведення воєнних дій. Можна стверджувати, що військова географія — один із перших напрямів географічної науки. Поглянувши в давнину, можна помітити безпосередній зв'язок між організацією подорожей та експедицій та особливостями подальшого освоєння територій. Так, китайський мандрівник Чжан Цзян першим пройшов прямим шляхом із внутрішніх районів Китаю в Центральну Азію (Афганістан) як спеціальний посланник імператора У Ді з династії Хан (III ст. до н. е. — III ст. н. е.). Китайці виявили нові для себе народи, які проживали на захід від Китаю. Почалося «відкриття» західного краю — раніше невідомого їм світу [3]. Усі великі географічні експедиції XVIII—XIX ст. орієнтувались на розвідку територій для військових цілей, тоді як узагальнений звіт призначався для суспільства.

У цілому ж про значення географічних умов, наприклад, рельєфу, для воєнної історії говорилося давно, Перші у світі військово-географічні ідеї можна виявити, наприклад, у китайського геніального стратега і мислителя Сунь Цзи ще в VI ст. до н. е., що залишив опис шести типів місцевості та дев'яти типів простору, які повинен знати стратег для успішного ведення військової політики [4]. Варто нагадати кілька прикладів з давньої історії, наприклад, битву при Тразименському озері, в Етрурії (217 р. до н. е.). Ганнібал її виграв, використавши кілька глибоких долин, розташованих під кутом у 90° до берега озера та дорозі, якою йшли римські війська. Завдяки цій диспозиції він атакував римське військо одразу в трьох місцях і виграв битву. У ході Другої македонської війни (197 р. до н. е.) при Кіноскефалах (у Фессалії) македонські війська розсипалися по пересіченій місцевості і римляни легко перебили важкоозброєних ворогів, що втратили стрій, в якому важливу роль зіграла етолійська кіннота [5].

Слід особливо наголосити, що у першій половині XIX ст. у системі військових наук чільне місце починає займати військова географія. Біля її витоків стояв великий французький полково-

дець Наполеон. Зважаючи на одвічне бажання Росії до захоплення нових територій, військова географія активно розвивалась і в ній. На думку автора, незважаючи на значний успіх українських військ в історичній ретроспективі, зокрема за часів Козацької держави, тривале співіснування в межах Російської імперії унеможливило розвиток і військової, і політичної географії в Україні протягом тривалого періоду. Основою для відродження цих наукових напрямів можна вважати праці С. Рудницького «Нинішня географія», «Українська справа зі становища політичної географії» [6] положення якої були використані у національно-визвольній боротьбі у XX ст.

З другої половини XX ст. центром розвитку військово-географічної думки стають США, де в Університеті Національної оборони діє цілий департамент вивчення впливу географічного середовища на проведення різноманітних операцій і бойових дій. Цей факт багато в чому пояснюється становленням США як світової держави і зоною національних інтересів якої було оголошено весь світ. У таких умовах насамперед планувальним підрозділам Міністерства оборони США терміново знадобилися військово-географічні описи різних регіонів світу.

У своїх публікаціях «Географія» та «Зовнішня політика», голландсько-американський професор Єльського університету Н. Спайкмен ще 1938 р. звернув увагу на вплив розміру, світове та регіональне розташування і зовнішню політику держави. Географічне положення, на його думку, є найбільш важливим фактором, що зумовлює політику держав, тому що воно є територіальною основою для військових дій під час війни, а також визначає стратегічне положення держав під час тимчасового перемир'я, що прийнято називати «миром» [7]. З іншого боку, порівняно з іншими факторами, що впливають на зовнішню політику — щільність населення, структура економіки, форма правління тощо, географічний чинник має постійний характер. Також Н. Спайкмен вважав, що «оскільки географічні особливості держав є незмінними, або такими, що майже не змінюються, то географічні умови ведення бойових дій лишаються однаковими протягом багатьох століть...» Таким чином, автор вважав, що політика США в галузі національної безпеки тривалий час на шкоду собі «ігнорувала» географічні фактори [7].

Зважаючи на місце військової географії в системі географічних наук, вона має вивчати сучасні

військово-політичні, військово-економічні, фізико-географічні, соціальні, демографічні, екологічні та інші умови. Йдеться про інформацію щодо оперативного забезпечення силами й засобами можливих сухопутних та морських театрів воєнних дій, окремих стратегічних районів, країн та їх вплив на підготовку та ведення бойових дій, рівень конфліктогенності, зовнішню та внутрішню політику держав, політичні партії, населення та особливості його поведінки, мобілізаційні та трудові ресурси, стан економіки окремих країн та коаліцій держав, їх військово-економічний потенціал, основні енергетичні та промислові центри стратегічного та оперативного значення та їх вразливість, ступінь залежності виробництва від імпорту стратегічних матеріалів, можливості використання військами місцевих ресурсів.

Фізико-географічні умови досліджуються з метою вивчення їхнього впливу на зосередження, висування, розгортання, виживання військ та проведення маневру, виявлення можливостей створення затоплень, руйнувань, пожеж, захисту напрямків та районів, найбільш вигідних для використання родів військ та бойової техніки. Один із важливих військово-географічних факторів — це вивчення фізико-хімічних властивостей, умов зволоженості, а також черговості залягання ґрунтів, що давало б можливість підвищення ефективності інженерно-саперних робіт, одночасно надавало б достовірні відомості для підприємств, що розробляють та виробляють військову техніку та обладнання для конкретних географічних умов. Особливого значення набуває аналіз періодичних та неперіодичних змін в природі (сезонних та інших) з метою встановлення їхніх орієнтовних дат. Ми маємо на увазі прогнози стану погодних умов, змін ґрунтів, рослинного покриву, довго- і короткострокових, які можна називати географічним прогнозом. У гірських умовах важливе місце займає вивчення схилових процесів, особливо для проведення інженерних і дорожніх робіт. Важливо відзначити потенційно зсуво-, обвало- та лавинонебезпечні ділянки. Карти з такою інформацією повинен мати штаб тих частин, які за планом можуть здійснювати роботи з ліквідації наслідків стихійних лих. Для ефективного планування та проведення заходів важливу роль відіграє комплексне знання та вміле використання географічного аналізу гірської місцевості.

При вивченні оперативного облаштування території (ракетні позиції, аеродроми, військово-морські бази, порти, різні загородження і укріплення, шляхи сполучення, склади) виявляють-

ся можливості базування з'єднань різних видів збройних сил, умови їхнього матеріально-технічного постачання.

Збройні сили вивчаються з погляду визначення чисельності, структури та технічного оснащення, принципів комплектування армій та морально-бойових якостей особового складу. Військова географія як військова дисципліна включає загальні засади, військове країнознавство та театри воєнних дій. Морські та океанські театри вивчаються військово-морською географією, яка досліджує зазначені вище умови на користь використання сил та засобів військово-морського флоту.

Одне з важливих військово-географічних питань — це поділ геостратегічного простору на зони відповідальності чи військово-адміністративні одиниці. За безпосереднього проведення таких поділів військовій географії визначається основна роль [8]. Однак, на нашу думку, в умовах винайдення більшою мірою руйнівних технологій (ракет, лазерні технології тощо) основним завданням військової географії стає використання географічних знань з метою запобігання військовим діям та зміцнення миру. Результатом прояву результативності таких знань має бути формування у населення країн явного небажання участі у воєнних діях та розкриття конкретних можливих наслідків для його життєдіяльності.

Наприкінці ХХ ст. принципи застосування збройних сил зазнали докорінних змін: на зміну великомасштабним бойовим діям прийшло застосування збройних сил для ліквідації різноманітних загроз, які в американській військовій літературі позначаються як *MOOTW (military operation other than war)* — «невоєнні військові операції». Насамперед це стосується миротворчих операцій, боротьби проти тероризму, піратства та наркотрафіку і ліквідації наслідків стихійних лих.

При плануванні та проведенні *MOOTW*-операцій командування особливо потребує інформації в галузі географії населення та геоморфології, з докладним описом специфіки місцевого населення, зокрема: релігійні особливості, звичаї, історія тощо.

Як відомо, розвиток географії та її спеціальних напрямів привів до формування географічних інформаційних систем (ГІС). Вони стали порівняно новим напрямом, що надзвичайно швидко розвивається, на стику комп'ютерних технологій і географічних наук. Вони знайшли своє застосування у багатьох сферах людської діяльності.

Геоінформаційна система — автоматизована система, призначена для обробки просторово-часових даних, які дозволяють розширити наші знання про якість явище або предмет (об'єкт) реального світу, при цьому основою їх інтеграції є географічна інформація. У рамках ГІС можуть бути проаналізовані кліматичні явища та стихійні лиха, зміни чисельності населення та структура землекористування, характеристики геологічної будови, ґрунтового та рослинного покриву тощо з використанням комп'ютерних карт, аерофотознімків та супутникових зображень. На основі інтеграції та інтерпретації просторових даних ГІС фахівці виконують моделювання, виявляють зв'язки та тенденції різноманітних процесів та явищ [9].

ГІС як один з «молодих» інструментів географії — це система збору, зберігання, аналізу та графічної візуалізації просторових (географічних) даних і пов'язаної з ними інформації про необхідні об'єкти. Для прийняття рішень командир будь-якого рівня так чи інакше використовує відомості про просторове розташування об'єктів. Зокрема, використовуючи ГІС, можна побудувати тривимірну модель місцевості, за допомогою якої можна не лише оцінити види-мість з різних точок, але й імітувати проліт над

територією, щоб виявити, наприклад, найбільш імовірні місця засідок противника. Розроблення ГІС, які мають певний набір цифрових карт, наприклад, карту експозиції схилів місцевості, може забезпечувати командування даними щодо прийняття рішень про розміщення тилових пунктів забезпечення та складів. Вони можуть також бути корисними при проектуванні убезпечених від обстрілів противника під'їзних доріг і для розміщення бойових порядків.

Отже, застосування ГІС дозволяє значною мірою посилити синергію ключових вимірів військової географії, визначених дослідниками, зокрема простору (просторовості), місця, навколишнього середовища і ландшафту, і водночас враховувати здобутки суспільної географії.

Не викликає сумнівів, що вибір дати нападу Росії на Україну був обумовлений географічними факторами, зокрема тим, що у січні та лютому в Україні ґрунт замерзає і стає прохідним для важкої бронетехніки. Водночас з перших днів війни Україна швидко й ефективно знищувала власну інфраструктуру для зміни умов щодо перешкоджання наступу російській армії, яка мала перевагу в чисельності та озброєнні. Наведемо кілька типових прикладів таких операцій (табл. 2).

Таблиця 2. Типові приклади проведених операцій

Зміст операції/чинник	Час реалізації або дії чинника	Результат
Підриг дамби в с. Демидів Київської області затоплення села та його околиць	26 лютого 2022 р.	Ускладнення форсування річки Ірпінь, припинення наступу російських військ на Київ «створивши трясовину, яка запобігла атаці російських танків на Київ і виграла дорогоцінний час армії для підготовки оборони» [11]. Російські війська «безуспішно намагалися подолати цю перешкоду понтонним мостом і перетнути заболочену місцевість під вогнем української артилерії» [12].
Підриг мостів, руйнування автошляхів, залізничних колій та аеропортів/витіснення до менш прохідних маршрутів	Протягом всього часу воєнних дій	Уповільнення просування росіян, направлення ворожих військ в пастки і витіснення танкових колон у менш сприятливу місцевість (наприклад, на схід від Києва було підірвано мости, внаслідок чого загин російських танків опинився у торф'яному болоті). Вже на кінець квітня в Україні зруйновано понад 300 мостів. За словами військових експертів, політика випаленої землі відіграла важливу роль в успіху України в стримуванні російських військ на півночі та запобіганні захопленню столиці Києва [12].
Тип і стан ґрунтів, несприятливий для просування важкої техніки	Протягом весняного та осіннього періодів	Колона танків Т-80 застрягла в бездоріжжі посеред української лісосмуги, український чорнозем не пропустив ворожу техніку. Наразі техніку використовують для потреб Збройних сил України [13]. Таких випадків із танками росіян в Україні багато.

Стратегія руйнування цивільної інфраструктури дорого обходиться Україні. До неї вдається російська армія, підриваючи мости й завдаючи ударів по залізничних станціях, аеропортах, паливних складах та інших об'єктах, збільшуючи збитки. Однією з найбільших спричинених воро-

жою агресією катастроф став підриг Каховської дамби, наслідком якого значна територія зазнала масштабної трансформації природних екосистем та суспільно-економічних втрат.

Саме тоді повинь заблокувала північну околицю Києва на західному березі Дніпра й віді-

грала ключову роль у березневих боях, оскільки українські війська зупинили спроби росіян оточити Київ і змусили росіян відступити. Вода створювала ефективний бар'єр для танків та заганяла десант у засідки та міські райони ряду околиць Києва — Гостомеля, Бучі, Ірпеня. Паводок обмежив потенційні пункти переправлення російських військ через притоку Дніпра — річку Ірпінь. Зрештою російські війська кілька разів безуспішно намагалися перетнути цю річку, використовуючи понтонний міст, проїжджаючи через болотисту місцевість, у несприятливих місцях і під вогнем української артилерії. Повінь захистила Київ і також допомогла захистити с. Демидів, що перебувало на окупованій Росією стороні затоплених полів. Хоча російські солдати патрулювали село, воно так і не стало лінією фронту в битвах і уникло масштабних руйнувань [14].

На жаль, можна навести й приклади недостатнього врахування географічного чинника українською армією. Масштабна окупація півдня України та захоплення Херсона з одно-

го боку були об'єктивно обумовлені суттєвою кількісною перевагою сил противника. «Загальна кількість військ у Криму налічувала 90 тис. З них приблизно 30–35 тис. складали ударні війська — це десантники та механізовані підрозділи. З огляду на це, утримати цю територію було б складно» — пояснив у своєму коментарі до ситуації полковник та військовий експерт С. Грабський. З іншого боку, не був використаний потенціал іригаційних систем, закладений ще в часи мілітаризації СРСР. Такої думки дотримується військовий експерт В. Фрід, стверджуючи: «Там одразу за адміністративним кордоном Криму великі поля зі зрошувальними каналами. Згадую, що зрошувальна система проектувалась у СРСР спільно військовими та меліораторами. Сама структура цих полів та каналів не передбачає її перетину жодним видом транспорту — якщо виникне потреба перекрити рух. У будь-якому випадку це утруднює рух. Тобто мала бути така логіка: підірвані мости, росіяни зупиняються, артилерія ЗСУ ставить вогневу завісу» [15].

Висновки

Сьогодні бойові дії відбуваються на землі, у повітрі та на воді. Усі ці середовища є частинами географічного середовища і тому військова географія є однією із найважливіших дисциплін військової науки.

1. Військова географія як галузь географічної науки зародилася на поч. XIX ст., має велике значення і безпосередньо впливає на розвиток військового мистецтва. Про вплив фізичної та соціальної географії на проведення військових операцій згадували в своїх творах ще автори давнини. І першим з них був великий китайський стратег і мислитель Сунь Цзи ще в VI ст. до н. е.

2. Наприкінці XX — на поч. XXI ст. докорінно змінилися теорії ведення бою та методи застосування збройних сил. З'явилися нові глобальні загрози (глобальна безпека, тероризм, наркотрафік, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій тощо), до ліквідації яких залучалися силові структури держав. Нові реалії вимагали нових стратегій та нової тактики в різних частинах земної кулі. У таких випадках особлива роль належить військової географії. Військова географія враховує два стани: мирний та військовий.

3. Особливу увагу слід приділяти впливу ландшафту на планування і проведення військових операцій. У багатьох випадках миротворчі та антитерористичні заходи, що проводяться сьо-

годні, відбуваються в гірських районах. Важливу роль в ефективному плануванні та проведенні заходів відіграє комплексне знання та вміння використання особливостей географічного середовища гірської місцевості. Можна говорити про використання геометричних параметрів поверхні (крутість та експозиція схилів, вертикальне та горизонтальне розчленування тощо) при створенні цифрових моделей рельєфу для дослідження, візуалізації та детального аналізу.

4. Наведені в цій науковій розвідці приклади вказують на значні складнощі, що пов'язані з організацією та проведенням евакуації населення як у мирний, так і у воєнний час. Вирішення таких складних завдань неможливе без глибокого теоретичного засвоєння планувальних основ проведення евакуації населення, вироблення практичних навичок з урахуванням географічної специфіки місцевості.

5. У військовій літературі війни майбутнього найчастіше називають «сетецентричними». Основну роль в таких війнах відіграватимуть інформаційні системи, на які накладатимуться сенсорні та бойові мережі, що перетинаються. Інформаційні мережі пронизуватимуть всю систему збройної боротьби в повному обсязі. Елементами системи також є сенсори (засоби розвідки), а елементами бойових мереж —

засоби враження. Ці дві групи елементів поєднуються технічними засобами органів управління та командування. І в цьому випадку постійно оновлювані ГІС-системи із застосуванням космічних та аерознімків набувають важливої ролі.

Література [References]

1. Sayadyan, H., & Gevorgyan, A. (2020). *Military Geography in the Context of Geographic Determinism*. WISDOM, 16(3), 136–141. DOI: <https://doi.org/10.24234/wisdom.v16i3.384>.
2. Palka, E. J., & Galgano, F. A. (2001). *The scope of Military Geography across the spectrum peace to war*. McGraw-Hill Primis Custom Publishing; 1st edition (April 12, 2001). 482 p.
3. Ма Юн. (1984, July). "Silk Road" from east to west. UNESCO Courier, Paris. [In Russian]. [Ма Юн. «Шелковый путь» с востока на запад. «Курьер» ЮНЕСКО, Париж, июль 1984 г.]
4. Liu Changchun. (2009). *Sun Tzu's Treatise on the Art of War*. Beijing, P. 254. [In Russian]. [Лiu Чжунчунь. Трактат Сунь-Цзы о военном искусстве. Пекин, 2009. С. 254.]
5. *Macedonian Wars. Ancient history*. URL: <https://www.britannica.com/event/Macedonian-Wars>
6. *Stepan Rudnytskyi (1877–1937). History. Geopolitics. Geography*. (In 5 books). (2017). Kyiv: Tempora. [In Ukrainian]. [Степан Рудницький (1877—1937). Історія. Геополітика. Географія. (В 5-ти книгах). Київ: Темпора, 2018.]
7. Spykman, N. J. (1938, February). *Geography and Foreign Policy I*. In: American Political Science Review, Vol. XXXII, No. 1, p. 29.
8. Sayadyan, H., & Gevorgyan, A. (2023). *A geographic and urban planning view of military administrative divisions*. Multi-disciplinary Reviews, 6(3), 2023022. Retrieved from <https://malque.pub/ojs/index.php/mr/article/view/988>
9. Rudenko, L. G. (ed.) (2011). *Geoinformation mapping in Ukraine. Conceptual foundations and directions of development*. Kyiv. Scientific opinion [Naukova Dumka]. 102 p. [In Ukrainian]. [Геоінформаційне картографування в Україні. Концептуальні основи і напрями розвитку. За ред. Л. Г. Руденка. К.: Наукова думка, 2011. 102 с.]
10. Woodward, Rachel. (2017). *Military geography*. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0280>.
11. Ishmetov, Ilnur. (2022, 28 April). "Ukraine is wreaking chaos on its territory in order to slow down Russia's advance." NYT admitted intentional flooding of the village of the Ukrainian Armed Forces. karaulovlife.ru URL: <https://karaulovlife.ru/news/ukraina-seet-haos-na-svoej-territorii-chtoby-zamedlit-prodvizhenie-rossii-nyt-priznala-namerennoe-zatoplenie-sela-vsu/>
12. Kramer, A. E. (2022, April 27). *They Flooded Their Own Village, and Kept the Russians at Bay*. NY Times. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/27/world/europe/ukraine-russia-war-flood-infrastructure.html>
13. *Chernozem did not release: 4 Russian tanks stuck in mud in Sumy region*. (2022, March 17). BigMir)Net. URL: <https://news.bigmir.net/ukraine/6259790-chernozem-ne-vypustil-na-sumschine-v-gryazi-zastryali-4-rossijskikh-tank>
14. CNBC (2022, April 29). URL: <https://www.cnn.com/2022/04/28/russia-ukraine-live-updates.html>
15. Chichkan, I. (2022, July 26). *Why did the south of Ukraine come under Russian occupation so quickly and when will the Ukrainian Armed Forces be able to liberate it?* Informator.ua. URL: <https://informator.ua/ru/pochemu-yug-ukrainy-tak-bystro-okazalsya-pod-rossijskoj-okkupaciy-i-kogda-vsu-smozhet-ego-osvobodit>

Стаття надійшла до редакції 30.07.2023

Для цитування

Саядян А. Я. Військова географія та географічний фактор у російсько-українській війні. Укр. геогр. журн. 2023. № 3. С. 63–69. [Українською мовою]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.063>

Sayadyan, H. Ya. (2023). *Military Geography and Geographical Factor in the Russian War in Ukraine*. Ukr. Geogr. Zh. No. 3. 63–69. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.063>